
De buitenwijk: ook voor buitenlanders?

P.W. Blauw

1. Inleiding

Het minderhedenbeleid van de Nederlandse overheid heet gericht te zijn op 'de totstandkoming van een samenleving, waarin de in Nederland verblijvende leden van minderheidsgroepen ieder afzonderlijk en als groep een gelijkwaardige plaats en volwaardige ontplooiing kunnen hebben' (Minderheidsnota 1983, p. 10). Daartoe dient onder andere de sociale en economische achterstand van de leden van de minderheidsgroepen te worden verminderd (Minderheidsnota 1983, p. 175). Verondersteld wordt derhalve dat die achterstand aanwezig is en dat die via het beleid beïnvloed kan en beïnvloed moet worden.

Dit artikel gaat over de achterstand van etnische minderheden met betrekking tot de huisvesting en over een vorm van spreidingsbeleid, waarin getracht wordt die achterstand te verkleinen. Op een aantal punten, zo blijkt uit recent onderzoek, kan inderdaad, zeker waar het Turken en Marokkanen betreft, van een achterstand op het gebied van de huisvesting worden gesproken. Die achterstand wordt vastgesteld aan de hand van de ouderdom en grootte van de woning en door na te gaan in hoeverre de betrokken minderheidsgroepen geconcentreerd wonen in wijken met relatief slechte woningen.

Op grond van waargenomen hoge concentraties van etnische minderheden in wijken, waar zich cumulaties van achterstanden voordoen, werd door lokale overheden spreiding bepleit. In concreto betekende dat de verhuizing van etnische minderheden vanuit de oude stadswijken naar de buitenwijken. In Rotterdam is die spreiding tot expliciet beleidsdoel verheven. In dat kader is als experiment het bezit van enige woningbouwcorporaties in een buitenwijk 'opengebroken' ten behoeve van de huisvesting van Turkse gezinnen uit stadsvernieuwingswijken. Dit experiment bood een unieke gelegenheid om te onderzoeken welke woningzoekenden behorend tot de etnische minderheden, in dit geval de Turkse, wel en welke geen gebruik maken van de mogelijkheid om naar een buitenwijk te verhuizen. Mede op grond van deze ervaringen zullen tenslotte enige verwachtingen worden uitgesproken over een mogelijke 'invasie' van etnische minderheden in de buitenwijken van de grote steden.

2. De woonsituatie van etnische minderheden

Vertrouwd als we zijn met beelden van Turken en Marokkanen in verkrotte wijken lijkt een inventarisatie van de woontoestand waarin etnische minderheden verkeren volstrekt overbodig. Hoe juist dat beeld met betrekking tot de huisvesting van een groot aantal 'medelanders' ook mag zijn, de uitvoering van het beleid vereist een preciezer beeld van de situatie om de oorzaken van de achterstand op te kunnen sporen en aldus verantwoorde beleidsinstrumenten te kunnen kiezen. Moest Van Praag (1981) zich in zijn beschrijving van de woonsituatie van allochtonen¹ behelpen met enige gegevens uit onderzoeken uit 1975 en 1977, thans beschikken we over de cijfers uit het Woningbehoefte-onderzoek (WBO) 1981, waarin voor het eerst een uitsplitsing is gemaakt naar nationaliteit. In grote lijnen blijft echter het beeld hetzelfde. Van Praag constateerde reeds: 'Allochtonen zijn overwegend in oude stadswijken gevestigd, waar zij meer dan de autochtonen zijn aangewezen op slechte koopwoningen en huurwoningen in gemeentelijk of particulier bezit, die binnen de sociale woningbouw de laagste kwaliteit bezitten' (Van Praag 1981, 9). Meer dan de helft van de uit Suriname en de Antillen afkomstige rijksgenoten woont in de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) (volgens WBO 1981 54%). Ook voor Turken en Marokkanen geldt dat zij in de vier grote steden oververtegenwoordigd zijn: 34 respectievelijk 47% woont in de grote steden, terwijl van de gehele bevolking in Nederland slechts 14% in de vier grote steden woont (CBS-gegevens per 1 januari 1982). Met uitzondering van Surinamers en Antillianen, die ook in relatief hoge concentraties woonachtig zijn in enige buitenwijken (Bijlmermeer, Amsterdam en Lunetten, Utrecht) zijn Turken en Marokkanen vaak gehuisvest in de oude wijken waar de slechtste woningen worden aangetroffen. In de grote steden woont 90% van de allochtonen in meergezinshuizen (dat geldt overigens ook voor 80% van de Nederlanders). Buiten de vier grote steden zijn de verschillen wat dit punt betreft groter: in gemeenten met minder dan 100.000 inwoners woont 59% van de allochtone huishoudens en 82% van de Nederlandse huishoudens in een eengezinswoning. (Deze en de volgende gegevens in deze paragraaf zijn ontleend aan Serail 1984.)

Landelijk gezien wonen allochtonen vaker in een kleine woning: 41% heeft een woning met drie kamers tegen 26% van de Nederlandse bevolking. Gegeven de relatief grote gezinnen van allochtonen (48% van de Marokkaanse huishoudens bestaat uit vijf of meer personen en 38% van de Turkse huishoudens) is de gemiddelde kamerbezetting bij Turken en Marokkanen dan ook tweemaal zo groot als bij de Nederlandse bevolking, respectievelijk 1,21 en 0,69. Meten we de kwaliteit van de woning af aan de ouderdom van de woning dan blijken ook hier Turken en Marokkanen het slechtst af te zijn: 50% van de Turkse huishoudens en 43% van de Marokkaanse huishoudens heeft een niet-verbeterde vooroorlogse

woning. Een opvallend groot deel van de Surinaamse en Antilliaanse bevolking woont daarentegen in woningen gebouwd na 1970, namelijk 43% (van de Nederlandse bevolking is dat 31%). Deze bijzondere positie van de Surinamers en de Antillianen is het gevolg van de verplichting opgelegd aan woningbouwcorporaties om 5% van de nieuwgebouwde woningwetwoningen te bestemmen voor deze bevolkingscategorie.

Er is voorts een redelijke relatie tussen kwaliteit en woonlasten. Met name Turken en Marokkanen betalen een relatief gering deel van het inkomen (van de kostwinner) aan woonlasten: 27% betaalt niet meer dan 8% van het netto-inkomen aan woonlasten (Nederlanders 12%). Relateert men het netto-inkomen van het hoofd van het huishouden en dat van de partner aan de woonlasten van de allochtone huurders (na verrekening van de individuele huursubsidie) dan betaalt 43% niet meer dan 8% van het inkomen aan woonlasten (Nederlanders 18%). Overigens is het deel van Turken en Marokkanen dat gebruik maakt van de individuele huursubsidie relatief klein: 5 respectievelijk 7,5% (Nederlanders 14,5%).

3. Het spreidingsbeleid in Rotterdam

Evenals in de overige grote steden in ons land wonen in Rotterdam allochtonen in relatief grote aantallen in de oudste wijken. Behalve gesegregeerd wonen zij ook geconcentreerd². Zo woont 93% van de Turken in een stadsvernieuwingswijk, waar ongeveer de helft van de Rotterdammers woont. Met name in wijken als het Oude Westen, Oud Crooswijk, Feijenoord en Afrikaanderbuurt, wonen relatief veel (ongeveer 40%) allochtonen (inclusief Nederlanders afkomstig uit Suriname en de Nederlandse Antillen) en relatief veel Turken (de grootste Mediterrane bevolkingscategorie in Rotterdam). Meer dan 10% van de bevolking in die wijken is Turks, terwijl 3,6% (in 1981) van de bevolking in Rotterdam Turks is.

In het beleid werd uitgegaan van een relatie tussen deze concentraties van allochtonen in de oude wijken en spanningen tussen Turkse en Nederlandse bewoners. De Turkenrel in de Afrikaanderbuurt in 1972 was aanleiding voor de gemeenteraad toentertijd een wijziging in de woonruimteverordening op te nemen, waarbij verlening van een woonvergunning in een bepaalde wijk afhankelijk werd van de samenstelling van de daar reeds gevestigde bevolking (lees: men wilde een grens (5%) stellen aan het aantal allochtonen). Dit besluit werd in 1974 door de Raad van State vernietigd. Tegen het einde van de jaren zeventig echter overtrof het percentage allochtonen in de stad als geheel (12%) inmiddels de voor de oude wijken wenselijk geachte 5%. Om de door een cumulatie van problemen getroffen oude wijken te ontlasten en om tevens de huisvestingsmogelijkheden van allochtonen te verbeteren werd een beleid van 'gebundelde deconcentratie' vastgesteld.

Deze geleide huisvesting van minderheidsgroepen in kleine concentraties over de stad als geheel werd gezien als 'de minst schadelijke oplossing' voor de problemen samenhangende met de concentratie van allochtonen in de oude wijken (Gemeente Rotterdam 1979).

De gebundelde deconcentratie hield in 'herhuisvesting van migranten op zodanige wijze dat er een grotere spreiding over de stad ontstaat en dat migranten van dezelfde nationaliteit of afkomst bij elkaar in de buurt wonen' (Gemeente Rotterdam 1980, 2). Deze bundeling zou een groter draagvlak moeten bieden voor het scheppen en in stand houden van specifieke voorzieningen voor allochtonen. Voor de drie grootste categorieën van allochtonen (Surinamers/Antillianen, Marokkanen en Turken) werden voorkeurswijken aangewezen. Zo werd de wijk Schiebroek aangewezen als eerste wijk waar zich allochtonen, in dit geval Turken, zouden kunnen vestigen. In de praktijk zou dat betekenen dat de helft van het aantal vrijgekomen woningen welke in beheer waren bij de woningbouwcorporaties aan Turkse woningzoekenden zouden worden toegewezen.

Het 'experiment' zou door een projectgroep met vertegenwoordigers van gemeente, deelgemeente en woningbouwcorporaties worden begeleid. Aldus zouden in enkele jaren zo een 50 Turkse gezinnen in de wijk worden gehuisvest. De selectie van de gezinnen zou worden verricht door een Turkse medewerker van het gemeentelijke bureau Woonruimtezaken, waarbij als criteria zouden worden gehanteerd de mate waarin gezinnen zijn geïntegreerd in de Nederlandse samenleving (gelet zou worden op taalgebruik en gedrag), de grootte van de gezinnen en de leeftijd van de betrokkenen. Vervolgens zou het experiment moeten worden geëvalueerd (Gemeente Rotterdam 1980, 18)³.

Blijkt het over het algemeen moeilijk voor allochtonen een woning toegewezen te krijgen (zie Prinssen 1983 en Spreekmeester 1979), in dit geval zouden Turken als het ware uit de rij van woningzoekenden worden gehaald en met voorrang worden geholpen. Indien zelfs deze geselecteerde gezinnen zouden weigeren, dan kan dat een indicatie geven over de te verwachten ontwikkeling bij een verruiming van het woningaanbod uit de buitenwijken aan 'buitenlanders'. Een andere, zeer voor de hand liggende reden om in de volgende paragrafen de resultaten van dit evaluatieonderzoek te presenteren is het gegeven dat ander onderzoek, waarin via interviews met Turkse woningzoekenden getracht wordt de weigeringsmotieven vast te stellen, ontbreekt⁴. Ook Prinssen (1983, p. 196) concludeert in zijn onderzoek dat over de motieven van weigering geen systematische verzamelde gegevens te vinden zijn.

Motieven van weigeraars – De woningbouwcorporaties in Schiebroek constateerden dat na een bemoedigende start van het 'experiment' een toenemend aantal Turkse huishoudens een hen aangeboden woning weigerden. Van 22 Turkse huishoudens, die in de periode 1980-1982 een woning hadden geweigerd, konden naam en adres worden achterhaald⁵. Van die 22 konden 15 huishoudens

worden benaderd voor een interview.

In het onderzoeksrapport (zie noot 3) zijn de interviews met alle weigeraars in het kort weergegeven om recht te doen aan de verschillende situaties, waarin de weigeraars verkeerden en die voor hen aanleiding zijn geweest om hen aangeboden woningen te weigeren. In het kader van dit artikel moeten we in deze paragraaf volstaan met een opsomming van de motieven. Het meest genoemde motief was, dat de aangeboden woning te duur bevonden werd. (De overige motieven betroffen uiteenlopende motieven zoals 'was op vakantie', 'wijk te ver weg', 'wil niet in te renoveren woning'.) Afhankelijk van het inkomen van de woningzoekenden kon huursubsidie worden verleend.

Het antwoord 'te duur' is echter voor velerlei uitleg vatbaar. Het begrip 'te duur' kan zo ruim worden opgevat dat het op alle situaties van toepassing is. Dit is het geval als 'te duur' zou betekenen, dat men rekening houdend met de huishoudenssituatie en de te verwachten verbetering in de woonsituatie de kosten te hoog vindt. 'Te duur' zou kunnen betekenen, dat de huur van de aangeboden woning te hoog wordt geacht ten opzichte van een andere, bijvoorbeeld de huidige woning, maar het kan ook betekenen dat de huur van de aangeboden woning so-wie-so een te groot deel van het besteedbare inkomen in beslag neemt. Het oordeel 'te duur' is het resultaat van een afweging, waarbij de bereidheid meer huur te betalen niet slechts samenhangt met bijvoorbeeld een objectief vast te stellen tekort aan woonruimte, maar ook met de subjectieve waardering van de woonsituatie. Wat voor de één nog wel aanvaardbaar is, behoeft voor de ander niet zo te zijn. Duidelijk blijkt dat wanneer men de woonwensen van allochtonen vergelijkt met die van autochtone Nederlanders. Zoals Baross en Orhan (1981) opmerken, nemen Turkse huishoudens eerder genoegen met één slaapkamer voor alle kinderen dan Nederlandse huishoudens. Ook de informanten van de Eindhovense woningbouwcorporaties verklaren, dat de huur het meest genoemde weigeringsmotief is bij Turkse en Marokkaanse woningzoekenden (naast bereikbaarheid, kwaliteit van de woning en woonomgeving als overige motieven). Het motief 'te kleine woning', wordt relatief weinig genoemd (Smit 1984, p. 207-208).

Overigens was te verwachten dat vele weigeraars het 'te duur' motief zouden noemen. De huren van de woningen in Schiebroek variëren van rond de f 300,- tot f 600,- per maand, afhankelijk van de grootte, terwijl veel Turkse woningzoekenden bij Woonruimte zaken hadden opgegeven f 200,- tot f 250,- per maand aan huur te willen betalen. In de helft van de gevallen zou ondanks de voorgenomen selectie op inkomen de huurquote (relatie netto-inkomen en bruto-huur) na verhuizing naar Schiebroek minimaal 22% zijn (dit aandeel komt overeen met de door Smit (1984, 208) beschreven situatie in Eindhoven).

Toch blijft de vraag, waarom accepteerden zestig andere Turkse gezinnen wel een woning? Met betrekking tot welke kenmerken verschillen de accepteerders van de weigeraars?

4. Een vergelijking van weigeraars en acceptanten

Ten tijde van de uitvoering van het onderzoek (midden 1983) woonden er 61 Turkse huishoudens in de wijk Schiebroek. Van deze 61 huishoudens zijn 50 huishoudens bereid gevonden om zich te laten interviewen. Aan deze acceptanten zijn voor zover het huishoudenskenmerken en hun waardeoriëntaties betreft dezelfde vragen gesteld om onderlinge vergelijking mogelijk te maken.

Wat de huishoudenskenmerken betreft valt op dat de huishoudens van de weigeraars ($N = 15$) groter zijn: 47% heeft 5 of meer kinderen, bij acceptanten is dat 20%.

Voorts zijn de mannen jonger (80% beneden de 35 jaar, bij acceptanten is dat 52%), werkt de vrouw minder vaak (86% tegenover 52%) en is de man minder vaak afkomstig uit de grote stad (27% tegenover 48%). Gelet op de relatief grote verschillen in huur van de woningen in de oude wijken en in de wijk Schiebroek zou men verwachten, dat weigeraars over een lager netto-inkomen beschikken. Dat blijkt echter niet het geval: 80% van de weigeraars had een inkomen boven f 2.000,- tegen 62% van de acceptanten. Wel blijken de weigeraars vaker financiële verplichtingen te hebben ten opzichte van hun familie in Turkije (53% versus 30%), wat het voor wonen beschikbare inkomen vermindert. Niet alleen deze

Tabel 1. Kenmerken van weigeraars en acceptanten

	<i>Weigeraars</i>	<i>Acceptanten</i>
– afkomstig uit grote stad	27%	48%
– grote huishoudens (5 of meer kinderen)	47%	20%
– leeftijd hoofd huishoudens jonger dan 35 jaar	80%	52%
– niet werkende vrouw	86%	50%
– netto-inkomen (f 2.000,- per maand en meer)	80%	62%
– financiële verplichtingen t.o.v. familie in Turkije	53%	30%
– bezit van huis of grond in Turkije	73%	58%
– wil liever in Turkije wonen	73%	52%
– concrete plannen voor terugkeer	20%	12%
– strenge opvatting over godsdienst	60%	32%
– beheersing van de Nederlandse taal door mannen	20%	40%
– aanpassingsbereidheid	40%	60%
– hulp van Nederlandse bureaus of kennissen	6%	24%
– bekendheid met Schiebroek	73%	42%
– woont langer dan 10 jaar in Nederland	73%	60%
	(N=15)	(N=50)

financiële verplichtingen geven aan dat de weigeraars vaker een binding hebben met het land van herkomst, ook blijken weigeraars vaker een huis of grond in Turkije te bezitten (73% tegenover 52%) en daar liever te willen wonen (73% tegenover 52%). Weigeraars blijken echter niet opvallend vaker concrete plannen voor terugkeer (20% tegenover 12% bij acceptanten) te hebben: bij zowel weigeraars als acceptanten zijn deze meestal nogal vaag.

Opvallend zijn voorts de verschillen in kenmerken die in verband gebracht kunnen worden met de sociale integratie in de Nederlandse samenleving. Weigeraars hebben een strengere opvatting over de godsdienst (60% beschouwt zich als streng, bij de acceptanten is dat 32%), de mannen spreken de Nederlandse taal minder vaak goed (20% tegenover 40%), zijn minder vaak bereid zich aan te passen aan de Nederlandse cultuur (40% tegenover 60%) en hebben minder vaak Nederlandse burens of kennissen, van wie zij hulp ontvangen (6% tegenover 24%)⁶.

Anders dan verwacht is hun bekendheid met de wijk Schiebroek groter dan van acceptanten (75% en 42%) en zijn zij bovendien langer woonachtig in Nederland (74% langer dan 10 jaar). Als bekendheid met de wijk en een langere woonduur niet samenhangen met het weigeren dan zijn er kennelijk andere factoren werkzaam, die de acceptatie van een woning in Schiebroek verhinderden. Bezien we deze andere factoren, dan laat de weigeraar zich als volgt typeren: afkomstig uit de kleine stad of platteland, relatief groot gezin, de vrouw werkt niet, laag besteedbaar inkomen, sterke binding met land van herkomst en een geringere mate van sociale integratie in de Nederlandse samenleving.

Deze kenmerken wijzen in de richting van een verschillend cultuurpatroon van weigeraars en acceptanten. Ook al kan men op basis van de geringe aantallen moeilijk generaliseren, wel kan men een tendens bespeuren. De vergelijking dringt zich op met de situatie van de rooms-katholieken in Nederland. Hofstee (1962) toonde aan dat niet het katholicisme de verklarende factor was voor de daling van het geboortecijfer, maar het 'modern-dynamische cultuurpatroon'. Het modern-dynamische cultuurpatroon kenmerkt zich door een positieve houding ten aanzien van verandering: 'De modern-dynamische mens stelt zich open voor de buitenwereld en voor hetgeen uit die buitenwereld tot hem komt. Hij vertrouwt niet op overlevering en aanvaardt niet op gezag wat de andere generatie vóór hem dacht' (Hofstee 1962, p. 43). 'Hij zal er dus toe neigen zich losser te maken van bindingen aan familie, dorp en buurtschap en een steeds sterkere neiging tot individualisme vertonen' (44). Als we veronderstellen dat weigeraars minder vaak een modern-dynamisch cultuurpatroon hebben dan acceptanten, dan zou de samenhang tussen de aangetroffen kenmerken van weigeraars als volgt kunnen worden geschetst. (Gelet op het geringe aantal weigeraars is een analyse van de samenhang tussen kenmerken van weigeraars niet zinvol.) Er is een verschil in de houding ten opzichte van verandering tussen de 'modern-dynami-

schen' en de 'behoudend-statischen'. Verondersteld kan worden dat de meeste weigeraars behoren tot de laatste categorie: zij zijn eerder tegen geboortenbeperking, tegen het werken van de vrouw en zij willen de band met de familie en het land van herkomst zoveel mogelijk aanhouden. Zij zullen ook minder geneigd zijn zich in de Nederlandse samenleving te integreren. Grote gezinnen, het niet-werken van de vrouw en de financiële verplichtingen met betrekking tot familie, huis of grond in Turkije beperken de bestedingsvrijheid van het inkomen en belemmeren het verhuizen naar een duurdere woning in Schiebroek. Als daarnaast ook de aanpassingsbereidheid en de beheersing van de Nederlandse taal geringer is, is de kans, dat Turkse huishoudens in een buitenwijk als Schiebroek willen wonen geringer.

5. Intervenierende obstakels

Lee (1966) noemt als een van de factoren bij het al of niet verhuizen naar een ander woongebied de 'intervening obstacles'. Komt in het weigeringsmotief de afweging van de voor- en nadelen van de oude en de nieuwe woonsituatie tot uitdrukking, bij de 'intervenierende obstakels' gaat het om factoren, die als een barrière fungeren en de verhuizing uiteindelijk verhinderen. Het bekendste, door Zipf (1946) reeds opgemerkte obstakel is de afstand. In dit onderzoek werd de afstand van de oude wijk naar de buitenwijk door twee huishoudens te groot gevonden. Het is overigens de vraag of de afstand op zich wel zo relevant is. In feite ging het in de genoemde gevallen om een minpunt van het gebied van vestiging, namelijk de ligging ten opzichte van het werkadres.

Wat Lee niet noemt en wat ons inziens wel relevant is, is het functioneren van de woningverdeling, zij het in samenhang met sociaal-culturele kenmerken van de betrokkenen. Murie (1974) heeft meer oog voor de beperkende factoren aan de aanbodzijde. Hij onderscheidt een aantal 'filters', die de woningzoekende moet passeren wil deze naar een andere woning kunnen verhuizen. Deze filters zijn in volgorde: de woonvoorkeuren, het zoekgedrag, de toegankelijkheid tot de woningmarkt en de beschikbaarheid van de gewenste woonvoorziening. In de beschreven onderzoekssituatie zijn de laatste twee filters, die als obstakels voor allochtone woningzoekenden kunnen worden beschouwd (zie Prinssen 1983 en Smit 1984), weggenomen, maar blijft hier met name het probleem dat bij het aanbieden van woningen de toegankelijkheid tot de woningmarkt geblokkeerd kan worden door communicatiestoornissen. Het gemeentebestuur was zich hiervan bewust, voor zover het ging om de toegankelijkheid van het woningbezit van de corporaties voor allochtonen. Vandaar de aandrang vanuit het gemeentebestuur bij woningbouwcorporaties om hun woningbezit in de buitenwijken open te stellen voor de allochtonen. Toch blijkt uit ons onderzoek, dat ondanks deze medewerking van de corporaties er nog andere belemmeringen zijn voor Turkse

huishoudens om naar Schiebroek te verhuizen. De bemiddeling door ambtenaren van het gemeentelijke bureau Woonruimte zaken en medewerkers van de woningbouwcorporaties was meerdere malen aanleiding tot misverstanden. In op één na alle gevallen waren de huren van de aangeboden woningen hoger dan de gewenste huur: verschillen variërend van f 40,- tot f 475,-. Voor zover wij konden nagaan zou in bijna alle gevallen extra huursubsidie kunnen worden verstrekt om het verschil in gevraagde en aangeboden huur te verminderen. Echter, volgens de weigeraars was hun gezegd, dat zij niet voor huursubsidie in aanmerking kwamen. Het was hen niet duidelijk of de aangeboden huur in- of exclusief huursubsidie dan wel servicekosten was. In enkele gevallen dacht men dat de huursubsidie maar één jaar zou worden uitgekeerd of men verwarde de huursubsidie met de gewinningssubsidie. Veel buitenlanders, zo vermeldt Prinszen (1983, 234), willen overigens geen gebruik maken van de huursubsidie.

Dat de bureaucratie zonder aanzien des persoons werkt wordt niet altijd begrepen of geloofd. Van ongeloof was sprake bij de respondent die beweerde, dat aan Turken steeds de hoogste etages worden aangeboden (dit bleek in Schiebroek overigens niet het geval). Soms blijkt dat respondenten van mening zijn, dat de toewijzing niet zozeer via normen plaatsvindt alswel via personen, getuige uitspraken als: 'we moesten er zelf achteraan', 'mijn man is er wel 100 keer geweest'. Een ander laat zich in positieve zin uit over het persoonlijke karakter van de bemiddeling: 'door hen hebben we dit huis'.

Aan 12 weigeraars is de woning schriftelijk aangeboden via een in het Nederlands gestelde brief, drie kregen telefonisch een aanbieding via de Turkse woonmaatschappelijk werkster en één respondent is door de woonmaatschappelijk werkster bezocht. In alle gevallen was duidelijk, soms door anderen te raadplegen, dat het in de brief om het aanbod van een woning ging. Eén vrouw merkte op dat ze regelmatig brieven over woningen weggooide, omdat ze deze niet begreep of net met vakantie gingen (inmiddels is deze vrouw naar Turkije teruggekeerd). In een ander geval was het huurcontract getekend, zonder dat de ondertekenaar wist dat hij een te renoveren woning had geaccepteerd.

6. De te verwachten 'invasie'

Toen het plan om Turkse gezinnen te huisvesten in de wijk Schiebroek bekend werd waren de reacties van de bewoners uit de wijk nogal heftig. Zo verschenen in de wijkkrant koppen als: 'dodelijke angst bij wijkbewoners voor heroïne en hoertjes', en 'zal integratie grote problemen opleveren?' Een actiecomité eiste voorwaarden voor de toelating van buitenlanders: men wenste onder andere beperkingen ten aanzien van de gezinsgrootte en een verbod om familieleden bij zich in huis te nemen. Los van hun loyale medewerking vreesden de woningbouwcorporaties voor een toenemend vertrek van autochtonen uit de wijk.

Deze reacties komen overeen met wat in Burgess' theorie als invasie wordt aangeduid. In een buurt of wijk vestigen zich steeds meer mensen met een andere etnische herkomst, hetgeen weerstanden oproept, omdat bewoners verwachten dat deze invasie niet meer te stuiten is en de wijk binnen korte tijd zal zijn 'overgenomen' (Burgess 1967). In feite kan zelfs bij de bedoelde vestiging van 60 Turkse gezinnen per jaar (het bleef bij 60 gezinnen in drie jaar) slechts over een penetratie in de terminologie van Burgess worden gesproken. Kennelijk zijn de reacties van de wijkbewoners gebaseerd op een te verwachten invasie conform Burgess' theorie. Hoe realistisch is zo een verwachting eigenlijk? Zal in de toekomst gerekend moeten worden op een aanmerkelijke toename van de migratie van allochtonen vanuit de oude stadswijken naar de buitenwijken of zal de stroom een beekje blijven? Voorwaarde voor een toename van deze migratiestroom is een blijvend aanbod van relatief goedkope huurwoningen in de buitenwijken afgestemd op de vraag van de allochtone huishoudens. Wat de aanbodzijde betreft is een afname van het aantal vrijgekomen woningen te verwachten in de buitenwijken. In de afgelopen jaren is een grote bouwstroom op gang gekomen aan de Rotterdamse stadsrand, waardoor vele huishoudens met behulp van huursubsidie de sprong naar een duurdere en comfortabeler woning hebben kunnen maken (Blauw 1984). De verminderde economische vooruitzichten zullen een toenemend aantal huishoudens van zo'n sprong afhouden, zeker nu tegelijkertijd de kraan van de huursubsidie dichter wordt gedraaid.

Wat de vraagzijde betreft mag men verwachten dat gegeven de zwakke positie van allochtonen op de arbeidsmarkt deze nog moeilijker dan voorheen kunnen verhuizen naar een duurdere woning. Het is zelfs denkbaar dat naar de buitenwijken verhuisde migranten terugkeren naar de oude wijken. Inmiddels zijn 10 Turkse gezinnen weer teruggekeerd naar de oude wijk en wil de helft van de achtergeblevenen eveneens verhuizen. Van die verhuigeneigden wil weer de helft naar een goedkopere woning. Niet alleen de huur, maar ook de kosten van gas en elektriciteit blijken moeilijk op te brengen te zijn.

Zelfs al zouden Turkse woningzoekenden het zich financieel kunnen permitteren om in de buitenwijken te gaan wonen, dan nog zijn er andere zaken die hen aan de buurt kunnen binden. Er zijn Turken, die het wonen in wijken met concentraties van landgenoten prefereren. Men weet zich aangewezen op landgenoten voor informatie over Turkije, bijvoorbeeld over geschikte mogelijkheden om te investeren, over het overboeken van geld en over het uithuwelijken van dochters. Vrijwel alle (97%) van de in de oude wijken woonachtige Turken waren van plan naar het land van herkomst terug te keren (Mik 1980, p. 78). Deze gebondenheid zal sterker gelden voor Turken met, wat eerder genoemd is, een behoudend-statisch cultuurpatroon.

Daarentegen kan men verwachten dat Turken met een meer modern-dynamisch cultuurpatroon eerder de voorkeur geven aan het wonen in een buitenwijk

om zich aan de sociale controle van landgenoten te kunnen onttrekken. Vooral nog moet verwacht worden dat deze categorie, in elk geval onder de eerste generatie, niet groot in omvang zal zijn. Zelfs onder de voor Schiebroek geselecteerden troffen we gezinnen aan (onder weigeraars meer dan onder acceptanten), die te typeren waren naar hun behoudend-statisch cultuurpatroon. Zelfs indien men wel in een buitenwijk wil wonen en aldaar de contacten met Turkse vrienden en bekenden in stand zou weten te houden dan is daar het gegeven dat veel Turken de voorkeur geven aan een relatief goedkope koopwoning (De Smidt 1980) zodat een vermogen kan worden gevormd dat men bij terugkeer in Turkije hoopt aan te wenden voor de aankoop van een statusverschaffende eigen woning en/of voor het aankopen van grond of een bedrijfje. Deze koopwoningen zijn wel te vinden in de oude stadswijken, maar niet in de buitenwijken. Daarbij wordt in bijna de helft van de gevallen gebruik gemaakt van de bemiddeling door landgenoten. Van de in de oude wijken woonachtige Turken had slechts 3% een woning verkregen via bemiddeling van het gemeentelijk bureau Woonruimte zaken (Mik 1980, p. 71).

Inmiddels wordt de spreiding ook niet meer bevorderd door het Rotterdamse gemeentebestuur. Dat zich per 1 januari 1983 officieel gedistantieerd heeft van het beleid van gebundelde deconcentratie. Dit is niet alleen ingegeven door de ondervonden tegenstand op basis van principiële argumenten (het beleid werd door de migrantenorganisaties als discriminerend beschouwd), maar ook vanwege praktische redenen, zoals het moeizame selecteren van gegadigden voor de woningen in de concentratiewijken.

Noten

1. In het vervolg van dit artikel wordt de meer neutrale term alloctonen gehanteerd ter aanduiding van buitenlanders uit het Mediterrane gebied, inclusief rijksgenoten afkomstig uit Suriname en de Nederlandse Antillen.

2. Zie voor de begrippen segregatie en concentratie Blauw (1980).

3. Over het onderzoek naar de huisvesting van Turken in Schiebroek is gerapporteerd in P.W. Blauw en S.J. Ravestein-Willis, *Buitenstaanders in een buitenwijk*, Erasmus Universiteit, Rotterdam 1984.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne en gefinancierd uit de door de regering ter beschikking gestelde extra middelen voor minderhedenonderzoek – de zogenaamde ICM-gelden. De interviews met de weigeraars zijn afgenomen door Mariette Groothoff en die met de acceptanten door Sanna Ravestein-Willis. Betül Örs stond hen als tolk ter zijde.

4. Praas (1982) geeft een beknopt verslag van onderzoek onder migranten van verschillende etnische herkomst en Smit (1984) heeft zijn materiaal uit de tweede hand (van functionarissen van woningbouwcorporaties) verzameld.

5. Van de overige Turkse huishoudens die een woning hadden geweigerd bleken de gegevens bij woningbouwcorporaties te ontbreken. Er zijn echter geen redenen om aan te nemen dat deze huishoudens wat kenmerken betreft zullen afwijken van die waar naam en adres wel van bekend waren.

6. De interviews waren half-structureerd. Het al of niet hebben van een strenge opvatting over de godsdienst (in alle gevallen was dat de Islam), is vastgesteld aan de hand van de criteria: het lezen van de koran, het volgen van lessen door kinderen op de koranscholen en het tenminste wekelijks bezoek van een moskee. De mate waarin de respondent de Nederlandse taal beheerst is door de interviewer zelf vastgesteld.

De aanpassingsbereidheid is vastgesteld door aan de respondent de vraag voor te leggen: 'vaak zeggen Nederlanders dat buitenlanders zich aan moeten passen. Wat vindt u ervan?' Indien men antwoordde door te zeggen dat men zich al aangepast vond of zich wilde aanpassen, vaak met het aangeven van voorbeelden, is besloten deze respondenten als 'aanpassingsbereid' te beschouwen. De betrouwbaarheid is gecontroleerd door de antwoorden op genoemde uitspraak te vergelijken met wat gezegd wordt over andere vragen, bijvoorbeeld de omgang met Nederlanders in de buurt.

Geraadpleegde literatuur

- Ardenne, J. van, B. Sondermeijer en D. Verstoep, *Nog verder van huis. Een onderzoek naar de vestigingsmotieven van migranten en het gemeentelijk huisvestingsbeleid in Rotterdam*, Rotterdam: DROS, Afdeling Volkshuisvesting 1982.
- Baross, P., en E. Orhan, *Misafir Odasi. Turkse woonwensen en de haalbaarheid binnen de woningwet*, Rotterdam: DROS, Afdeling Volkshuisvesting 1981.
- Blauw, P. W., Segregatie: een overzicht, in: P. W. Blauw en C. Pastor (red.), *Soort bijsoort. Beschouwingen over ruimtelijke segregatie als een maatschappelijk probleem*, Deventer: Van Loghum Slaterus 1980, p. 9-22.
- Blauw, P. W. (rapporteur), *Verhuizen naar de stadsrand*, Rotterdam: Erasmus Universiteit 1984.
- Burgess, E. W., The growth of the city: an introduction to a research project, in: R. E. Park, E. W. Burgess en R. D. McKenzie, *The City*, Chicago: University of Chicago Press 1967, p. 47-62 (oorspronkelijke uitgave 1925).
- Gemeente Rotterdam, *Leegloop en toeloop. Nota over de bevolkingsbewegingen in Rotterdam*, Rotterdam 1979.
- Gemeente Rotterdam, *Leegloop en toeloop. Een eerste vervolg. Nota over de bevolkingsbewegingen in Rotterdam*, Rotterdam 1980.
- Gemeente Rotterdam, *Tweede voortgangsverslag van de Commissie Spreiding*, Rotterdam 1982.
- Gemeente Rotterdam, *Demografische gegevens 1984*, Rotterdam: Gemeentelijk Bureau voor Onderzoek en statistiek 1984.
- Hofstee, E. W., De groei van de Nederlandse bevolking, in: A. N. J. den Hollander, E. W. Hofstee, J. A. A. van Doorn en E. W. Vercruyssen (red.), *Drift en koers*, Assen: Van Gorcum 1962, p. 13-84.
- Lee, E. S., A theory of migration, *Demography*, vol. 3 (1966), p. 47-57.
- Mik, G. (rapporteur), *Segregatie in Rotterdam. Feiten en beleid*, Rotterdam: Erasmus Universiteit 1980.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Minderhedennota*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij 1983.
- Murie, A., Household movement and housing choice, occasional paper, Birmingham: Centre for Urban Regional Studies, University of Birmingham.
- Praag, S. C. P. van, *Allochtonen: huisvesting en spreiding*, SCP Cahier nr. 22, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

- Praas, M., Acceptatie van huurwoningen door migranten, *Buitenlanders Bulletin*, 7e jaargang (1982).
- Prinssen, Jan, *De buitenlandse werknemers en de verdeling van huurwoningen*, Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie 1983.
- Serail, S., *Huisvesting en verhuisgedrag etnische minderheden. Deelanalyse woningbehoefteonderzoek 1981*, Zoetermeer: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer 1984.
- Smidt, M. de, Concentratie, segregatie en huisvestingsperikelen van gastarbeiders in de gemeente Utrecht, in: P.W. Blauw en C. Pastor (red.), *Soort bij soort. Beschouwingen over ruimtelijke segregatie als maatschappelijk probleem*, Deventer: Van Loghum Slaterus 1980, p. 160-172.
- Smit, Vincent, John Hendriks en Jos Smeets, *In de knel. Onderzoek naar de huisvestingssituatie en huisvestingsmogelijkheden van Turken en Marokkanen in Eindhoven*, Eindhoven: Technische Hogeschool Eindhoven 1984.
- Spreekmeester, R., en M. Valkonet-Freeman, Etnische minderheden en de volkshuisvesting, *Stedebouw en Volkshuisvesting*, 60e jaargang, nr. 3 (maart 1979), p. 141-149.
- Zipf, G.K., The P1 P2/D hypothesis: On the intercity movement of persons, *American Sociological Review*, Vol. 11 (1946), p. 677-686.